

לביקורתו של מ' פייקאז' על ספרי 'בעל הייסורים'

מאת

ארתור י' גרין

ביקורתו של מ' פייקאז' על ספרי 'בעל הייסורים' (תרכ"ג נא [תשמ"ב], עמ' 149–165) יש בה שילוב של הערות ושאלות מוצדקות, עניינים שלא הובנו וקביעות שקשה לפרשן שלא כעיוות של דברים פשוטים וברורים. דברי הביקורת אינם מאוזנים ועיקרם ההתקפה; משום כך רואה אני חובה לעצמי להשיב על דבריו, וזאת בכמה עניינים.

(א) לשאלת ר' נחמן כ'מיסטיקאי': מסכים אני עם רעתו של המבקר, שאין די בהבחנה שעשה וייס בין 'חסידות של מיסטיקה' לבין 'חסידות של אמונה' כדי לתאר את המציאות כפי שהיתה. כך גם כתבתי בספרי, עמ' 335, הערה 53. תיאור ר' נחמן כמיסטיקאי אינו נעדר גם מגוף הביוגרפיה עצמה (ועיין בעמ' 155–156 ואילך). אמנם בעצם בחירתי לכתוב ביוגרפיה, הכוללת נסיון להבין לרוחו של נושא, כפי שהוא מצטייר במקורות, גיליתי דעתי, שנוטה אני יותר לצד ה'קיומי' שבהווייתו מאשר ל'מיסטיקה'. מצד זה אפשר אפוא לומר, כי עיקר הבנתו את ר' נחמן היא 'קיומית'. גישתי היא ביוגרפית ומבוססת על ההנחה, כי חייו של אדם מיוסדים על שאלות 'קיומיות' ועל תשובותיו להן — גם אם תשובות אלה הן מיסטיות בתוכנן.

(ב) טענתו של פייקאז', כי אני מייחס לר' נחמן כוחות של נבואה, אשר הקנתה לו ידיעות כלשהן על שואת יהודי אירופה, היא מוטעית ומגוחכת. הוא טועה בהבנת מה שאמרתי על סיפור 'בעל תפילה' ומצרף זאת לדברים שנאמרו בהקשר אחר לגמרי. בספרי אני מעיד, כי ר' נחמן — בסיפור הנזכר לעיל — משנה את מיתוס האר"י, באשר הוא סבור, כי 'השואה היא מאורע שנתרחש בתקופות האחרונות ממש'. כיוון שפייקאז' (עמ' 151, הערה 8) מביא את המקור האנגלי (cataclysm ולא holocaust), אשר תורגם בתיבת 'שואה', חייב היה להבין שהדברים מדברים במלחמת נפוליאון וכראשית צמיחתה של ההשכלה ולא בנבואת ר' נחמן על 'גזירות הפתרון הסופי', כפי שהוא מייחס לי בטעות. ובקטע הבא מייד לפני זה שהוא מצטט נאמרים הדברים בצורה ברורה: 'הסיפור שלפנינו הוא בחלקו סיפורה של אירופה בתקופתו של נפוליאון. הסדר הישן... נחסל ברוחות הגרולות... ר' נחמן ראה בהשכלה... משום "שואה" מתקרבת...' (עמ' 242–243). אין כאן כל נבואה על שואת יהודי אירופה אלא שימוש מוצדק במלה עברית לשם תרגום תיבת chaos או cataclysm.

(ג) בכמה מקומות בספרי הזכרתי את מחקרו הפסיכואנליטי של אריקסון על מרטין לותר. לא התכוונתי בכך להשוות את לותר ור' נחמן מכל וכל. כל מה שרציתי הוא לומר, שאני רואה בר' נחמן מה שראה אריקסון בלותר: אדם שמאבקי נפשו מגלמים בעצמם את שאלות זמנו. אין המבקר חייב להזכיר לי, כי ר' נחמן לא היה רפורמטור, כי לא כפר בסמכות ההלכה וכיוצא בזה.

(ד) פייקאז' מדבר על 'הגזומה החסידית האפיינית ללשונו של גרין' באשר לתיאורי הילדות של ר' נחמן. בעניין זה אני מבקש להפנות את הקורא לדברים בדורים שאמרתי לגבי הקושי בשימוש באגדות מעין אלה לצורך היסטורי (עמ' 26–39). תיאורי בספרי בנויים על לשונו של ר' נתן מנמירוב והמלים 'גבולות השמים

והגיהנם', שהן תוספת משלי, אין כוונתן אלא לסכם את דבריו של ר' נתן, המספר ארוכות בייסורי הנערות של רבו.

(ה) חלק נכבד מביקורתו מקדיש פייקאז' לשאלת משיחיותו של ר' נחמן ולקביעותי בעניין זה. השוואת ר' נחמן עם דמויות משיחיות אחרות בתולדות עם ישראל מקוממת אותו. אף כאן, כנראה, אין המבקר מבחין בין השוואה המוגבלת לנקודות אחדות לבין זיהוי כללי. כאשר לקביעת טיבה של 'תנועה' או 'כת' בתולדות הדתות, דברים אלה מסורים להגדרת הסוציולוגים ולא לפולמוס אפולוגטי על קבוצה זו או אחרת. לפי הידוע לי, שורת בין חסידי ברסלב תודעה כיתחית (המתבטאת גם בהבחנה חוזרת ונשנית בין 'אנשי שלומנו' לבין שאר יושבי תבל). אני עדיין מחזיק בדעה, כי גם בימי ר' נחמן גלש הרחף המשיחי בברסלב אל מעבר למסכת הרעיונית והגיע לעולם המעשה. כך אני מבין את המקורות וכך למעשה עולה גם מספרו של פייקאז' עצמו על חסידות ברסלב, שבו גדולה הקירבה בינינו בשאלה זו הרבה ממה שהוא מוכן להודות בביקורתו על ספרי. קבוצה של אנשים הפועלת ישירות להבאת המשיח, תנועה משיחית היא והם פועלים מתוך תודעה אסכטולוגית. מעין זה אפשר לומר על חוגים. מבין חסידי לובביץ' של היום, וגם הם אינם כופרים בסמכותה של ההלכה.

המקור האחד והיחיד שמביא פייקאז' מספרות ברסלב, כדי להעיד נגד דבריי בעניין המשיחיות, הוא משפט קצר בו מביע ר' נחמן התנגדות למחשבי הקץ. כלום אפשר כי משפט זה שייך לשלוש השנים האחרונות של חייו, שבהן הביע כמה וכמה הסתייגויות מן המשיחיות? (וראה האמור בספרי, ראש פרק ו).

קשה לי להבין מה הביא את פייקאז' לעמדה שנקט כלפי ספרי. בשלושה מקומות הוא מזכיר את 'המשכיל היהודי הנבוך בתפוצות' (עמ' 151, 153, 161). כלום נעשה ר' נחמן לגיבור 'ציוני', עד שאין אנשי התפוצות מסוגלים להבין לרוחו? או שמא רואה המבקר בעין רעה את הנסיון ('ה'גלותי', כמובן) להבין אחד מגדולי הרוח של תולדות ישראל בתוך מסגרת אינטלקטואלית-כללית ולא יהודית בלבד?

והדברים ראויים להיאמר בגלוי. ספרי נועד לקהל רחב ביותר. הוא נכתב כדי שייקרא על-ידי החוקר וגם על-ידי המשכיל, יהודי ולא-יהודי כאחת. עמלתי כדי שספר זה ישמש פתח אל ר' נחמן למי שמבקש יותר מאשר לברר נושא בחקר העבר — אך כל זה ללא פשרה מן הצד המדעי והמתודולוגי. גישה זו אל כתיבת ספר אינה נדירה בקרב 'משכילי התפוצות' ואין ללמוד ממנה, שאני מתיימר לראות עצמי כחסיד ברסלבי. וישפוט הקורא מי הוא שחטא ב'גזומות חסידיות'.